

IX. muzikalno predavanje

„orgle in orgelske oblike“

ki se vrši

v sredo, 26. marca 1924 ob 7. uri zvečer

v stolnici.

Izreja: g. Stanko Premrl, ravnatelj stolnega kora.

— SPORED —

1. Predigra, medigra, poigra:

- a) Krek: Slavnostna predigra,
- b) Brahms: Koralna predigra „Pognala je mladika“,
- c) Premrl: Poigra.

2. Pregled orgelskih registrov v improvizirani igri:

- a) vijolinski registri, posamezni in v naraščajočem zboru,
 - b) flavte in burdoni, " " " "
 - c) principal, " " " "
 - č) jezičniki, " " " "
 - d) generalni crescendo s celimi orglami.
- (Posamezni registri deloma kot soloregistri v trioigri).

3. Sonata, varijacija:

- a) Mendelssohn: Peta orgelska sonata,
- b) Renzo Bossi: Tema z varijacijami.

4. Tokata, fuga:

- a) Bach: Dorska tokata,
- b) Schumann: Fuga (št. 6).

Uvodne besede glej na drugi strani!

Opozorjamo mladino, naj se v cerkvi, ki je hiša božja, ves čas svetemu kraju primerno in spoštljivo obnaša. Ploskanje je prepovedano.

Štev.

Nekaj uvodnih besed.

Orgle so kraljica instrumentov. V obsegu, polnosti in najrazličnejši barvenosti tona jih ne dosega noben instrument. Poglavitni del orgel so piščali; v njih nastaja ton. Dele se v labialne (z ustmi) in jezičnike (z jezički). Važni deli so: meh, ki daje sapo; kanali, ki vodijo sapo; sapniki, shrambe za sapo; trakture z igralnikom vred in omara. Igralnik ima klaviaturo za roke: manual (en, dva, tudi več) in klaviaturo za noge: pedal. Vrsta orgelskih piščali enakega značaja in enakega ustroja, izpeljana skozi celo klaviaturo, se imenuje register. Glavne vrste registrov so: 1. principal, vodilne piščali s krepkim, navadno pristno orgelskim tonom; 2. rezoči (vijolinski) registri: colina, salicional, gamba itd.; 3. flavte: navadna, traverzna, harmonična, cevna itd. in krite flavte, takozvani burdoni; 4. jezičniki: oboa, klarinet, trobenta, pozavna; 5. mešani registri ali miksture, obstoječe iz kvint in oktav, in polnilni: kvinta, terca itd. Registri se dele v osem čevljske (8'), kar znači, da je najnižja piščal (C) dotičnega registra dolga 8 čevljev. Taki registri odgovarjajo glede višine tona notiranemu tonu. 4' registri se glase oktavo višje nego kaže notacija, 16' oktavo nižje. Dobro izrabljati registre, to je družiti jih v lepo, primerno močno in izrazito igro, se pravi registrirati in to je pri orgljanju poleg igre same kot take največje važnosti. Orgle so lahko večje ali manjše, z več ali manj registri, kar zavisi od kraja, za katerega so namenjene. Celoten načrt za napravo kakih orgel imenujemo dispozicijo. Sistemi, po katerih se narejajo orgle so trije: mehanični, pnevmatični in električni, kar zavisi od tega, kakšen je stik med igralcem oziroma igralnikom in piščalmi: mehaničen (tvaren), ali po cevkah, ki prevajajo sapo, ali po električnih žicah.

Orgle so predvsem cerkven instrument, se pa tudi za koncert danes zelo vporabljajo. Tema dvema smotroma odgovarjajo orgelske oblike. Te so: predigra, to je uvodna igra k petju oziroma k kaki fugi, pa tudi samostojna

uvodna igra sploh. Predigre so lahko kratke kot kadence oziroma periodične predigre v obliki dvo ali tridelne pesmi. Potem motivične, tematične, figurirane in kontrapunktične. Predigra, ki ima koralno melodijo kot vodilno, se imenuje koralna. Podobne oblike imajo med- in poigre. Odlično mesto med orgelskimi oblikami zavzema fuga; to je trodelna skladba kontrapunktičnega sloga, zložena po strogo določenih pravilih na podlagi ene ali več tem (enojna, dvojna fuga). Fuga manjše, krajše oblike je fugeta. Predhodnika današnje takozvane kvintne fuge sta bila *ricercar* in starejša fuga sploh. Nadaljne orgelske oblike so: sonata, suita, fantazija, varijacije, trioigra (igra na treh klaviaturah), *passacaglia* (z takozvanim „*basso ostinato*“, vedno enako se ponavljajočim basom).

Orgelska literatura je bogata. Dobre skladbe datirajo od 16. stoletja dalje. Eden največjih organistov vseh časov in skladateljev za orgle je bil Jan. Seb. Bach (1685—1750). Poleg njega omenjamo še nekatere znamenite: Merulo, Frescobaldi, Sweelink, Froberger, Buxtehude, Muffat, Pachelbel, Fischer, Händel, Hesse, Rinck, Volkmar, Brosig, Rheinberger, Reger, Guilmant, Springer. Znana skladatelja Mendelssohn in Schumann sta napisala tudi vsak po eno izvrstno orgelsko zbirko. Danes pišejo za orgle poleg Nemcev mnogo zlasti Italijani, med njimi Enrico Bossi, Adolfo Bossi, Renzo Bossi, Canestrari, Vittadini in mnogi drugi. Med Slovenci so pisali za orgle in izdali tovrstne skladbe največ Fajgelj, Hladnik, Premrl in Ocvirk. Dr. G. Krekova slavnostna predigra je izšla v Novih Akordih (III, 4).

Stolne orgle v Ljubljani so pnevmatične z električnim pogonom. Imajo 52 registrov, 3 manuale in pedal. Naredil jih je leta 1912 ljubljanski orglarski mojster Ivan Milavec († 1915). Prejšnje so bile Križmanovo delo iz 18. stol., a pozneje večkrat predelane.

Š. P.

